

Долати ЗЛОчинність ЗЛОчинними методами – неприпустимо

Знуцання над затриманими, особливо з метою отримання зізнання у вчиненні злочинів, на жаль, стало системним явищем, що не має своєї статистики, однак кількість жертв свавілля міліції не зменшуватиметься, якщо суспільство залишатиметься у правовому невігластві.

Світлана ФІЛОНЕНКО

16

Україна – одна із країн Ради Європи, звідки до Європейського суду з прав людини надходить найбільша кількість заяв. Найтипівішими причинами для звернень є порушення строків провадження в цивільних і кримінальних справах, невиконання рішень судів, порушення принципів презумпції невинності і незалежності суду, порушення строків перебування під вартою та попереднього ув'язнення, а також проблеми, пов'язані з триманням під вартою (застосування катувань та інших видів жорстокого поводження, обмеження доступу до лікаря чи адвоката тощо).

У рамках реалізації *Спільної програми Європейського Союзу і Ради Європи «Боротьба з проявами жорстокого поводження і безкарністю» у країнах Південного Кавказу, Молдови та Україні (далі – Програма)*, Рада Європи разом з Інститутом законодавства Верховної Ради України та Всеукраїнським центром правової допомоги «Громадський захисник» провели низку заходів. Мета Програми – вдосконалення національних механізмів розслідування скарг щодо фактів жорстокого поводження з боку правоохоронних органів, органів дізнання і досудового слідства із наголосом на важливості застосування належних санкцій у разі доведення вини, та протидії будь-яким проявам безкарності. Особлива увага під час реалізації Програми приділяється тренінгам для прокурорів, суддів, слідчих, адвокатів з вивчення європейських стандартів у контексті рішення **Європейського суду з прав людини** проти України та рекомендацій **Європейського комітету із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – КЗК)**.

Українськими партнерами Програми виступають Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх

справ, наглядові, слідчі органи та органи з розгляду скарг, установи виконавчої, законодавчої та судової влади, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, адвокатські спілки, органи, Державний департамент з питань виконання покарань, неурядові правозахисні організації.

Головна проблема полягає не лише у фактах застосування катувань працівниками правоохоронних органів, а й у відсутності **ефективних** механізмів розслідування таких випадків. На засіданні комітету щодо реалізації Програми 6 жовтня **виконував обов'язків голови судового відділу департаменту сприяння розвитку прав людини та правових питань Генерального директорату Ради Європи з прав людини та правових питань Тетяна ТЕРМАЧИЧ** наголосила на необхідності удосконалення на національному рівні механізмів реагування на заяви про жорстоке поводження в діяльності правоохоронних органів, органів дізнання і досудового слідства.

Слід підвищити дієвість розслідування скарг про факти застосування катувань на національному рівні відповідно до стандартів Комітету із запобігання катуванням, практики Європейського суду з прав людини та інших міжнародних документів. При цьому необхідно застосовувати належні санкції у разі доведення провини та протидіяти будь-яким проявам безкарності, зазначила вона.

Програма включає три основні фази: аналіз ситуації та поширення в правоохоронних органах підсумкової доповіді довгострокового експерта; навчання суддів, прокурорів, адвокатів, інших працівників правоохоронних органів відповідно до європейських стандартів; сприяння розробці ефективного механізму незалежного розгляду скарг на дії міліції. При цьому

є можливість створення Незалежної комісії щодо розслідування фактів катувань і жорстокого поводження в правоохоронних органах за сприяння адміністрації Президента. Рада Європи готова співпрацювати у розробці відповідних необхідних документів, щоб вони не суперечили її стандартам. «Ми сподіваємося, що українська влада запросить наших експертів допомогти у розробці такого механізму, адже те, що на державному рівні вже визнають існування такої проблеми, і намагання її розв'язати є надзвичайно позитивним моментом. Маємо надію, що віднині представники правоохоронних органів України знатимуть, як реагувати на випадки катувань і жорстокого поводження», – зауважила представниця Генерального директорату Ради Європи з прав людини та правових питань.

У рамках Програми, розрахованої до червня 2011 року, передбачається проведення навчальних семінарів (тренінгів) для прокурорсько-слідчих працівників України. Тренінги спрямовані на поглиблення знань з міжнародних та європейських стандартів захисту від катувань і жорстокого поводження, підвищення кваліфікації у використанні міжнародних інструментів захисту прав людини, ознайомлення з розвитком практики Європейського суду з прав людини, зокрема щодо застосування і тлумачення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Також особлива увага приділятиметься використанню національних засобів правового захисту, зокрема, попередженню катувань, допомозі адвокатам у сприянні ефективному розслідуванню заяв про катування, протидії використанню доказів, отриманих унаслідок застосування катувань і жорстокого поводження.

Фото Сергія КОВАЛЬЧУКА.

А на практиці затриманий не може скористатися «гарячою лінією» чи «телефоном довіри». Міліція не стримує себе у різного роду тиску на затриманого, а адвокат не має змоги допомогти підзахисному. Прокуратура не реагує на скарги про недопущення адвоката, а звертає увагу на це порушення тільки тоді, коли у затриманих констатовано тяжкі тілесні ушкодження або смерть. Правоохоронні органи часто не зацікавлені в об'єктивній перевірці фактів порушення прав затриманих, тому реакція на такі факти практично відсутня. Суди в Україні виносять надзвичайно мало виправдувальних вироків – 0,03%, тоді як у Європі цей показник становить 20–30%, а в США – до 40%.

У співпраці з Офісом координатора ОБСЄ в Україні і Харківського інституту соціальних досліджень було проведено **Третю східноєвропейську конференцію «Національні превентивні механізми, боротьба і розслідування жорстокого поводження», всеукраїнську дводенну конференцію «Розслідування скарг щодо жорстокого поводження в Україні: вдосконалення правового регулювання та інституційного забезпечення на основі європейських стандартів».** Під час цих заходів учасники акцентували увагу на потребі законодавчого регулювання державного захисту прав громадян, контролю за дотриманням законності працівниками правоохоронних органів, причин зростання кількості скарг у Європейському суді.

З оцінкою наявних в Україні засобів ефективного захисту при порушенні статті 3 Конвенції з посиланням на практику Європейського суду з прав людини виступила **юрист, працівник Секретаріату Європейського суду з прав людини Ольга ДМИТРЕНКО.** Зокрема, вона розповіла, що за тринадцять років з моменту появи можливості для українських громадян звертатися до суду, ним ухвалено близько 50 рішень у справах щодо порушення статті 3 Конвенції в Україні. Переважну більшість цих рішень винесено на користь заявників. За словами юриста, до суду у Страсбурзі від наших співвітчизників надходить чимало справ про жорстоке поводження із затриманими, однак достатньо обґрунтованих справ дуже мало. «Майже в усіх справах йдеться про побиття, надягання протигазу з перекирванням повітря тощо. Але довести це можуть одиниці. З одного боку, люди просто бояться. З другого – отримати належні докази, зокрема, медичний огляд в умовах ув'язнення дуже важко», –

зауважила Ольга Дмитренко. Вона також додала, що це проблема не законодавства в Україні, а його застосування і, нарешті, глибоких структурних змін у правоохоронних органах.

Водночас міжнародні інституції звертають увагу, що на відомчому веб-сайті Міністерства внутрішніх справ відсутні навіть нормативні документи, які свідчили б про діяльність органів внутрішніх справ у сфері запобігання катуванням та жорстокому поводженню. Нема такої інформації щодо занять особового складу в рамках службової підготовки, які стосувалися б дотримання прав людини, зокрема, попередження катувань.

Мало того, українське законодавство не містить окремих положень про кримінальну відповідальність за порушення процедури розслідування справ за фактами катування, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність поводження. Оцінюючи стан законодавчого забезпечення захисту особи під час досудового розслідування, **головний консультант відділу моніторингу ефективності законодавства Інституту законодавства, кандидат юридичних наук Людмила ЛЕВИЦЬКА** акцентувала увагу на тих рішеннях Європейського суду з прав людини, де встановлено порушення статті 3-ї через неспроможність наглядових органів (прокуратури. – Прим. ред.) провести негайне, ефективне та неупереджене розслідування заяв про катування та жорстоке поводження.

Безсистемність та ситуативність численних змін до чинного Кримінально-процесуального кодексу (понад 180!), законодавства у кримінально-виконавчій сфері негативно впливають на їхнє правозастосування. Тому, як зауважила **головний консультант Інституту законодавства, кандидат юри-**

дичних наук Тетяна БАРАБАШ, «з одного боку, вітчизняне законодавство не перешкоджає проведенню ефективного розслідування у справах за фактами жорстокого поводження, а з другого – і не сприяє йому».

Провідний експерт Харківського інституту соціальних досліджень, кандидат соціологічних наук Андрій ЧЕРНОУСОВ переконаний, що виправити ситуацію можна, якщо позбавити міліцію повноважень здійснювати перевірку скарг та фактів поганого поводження, законодавчо закріпити обов'язковість проходження медичного огляду затриманих, дозволити здійснювати судово-медичну експертизу на основі звернення потерпілих, ліквідувати інститут відмови від захисника.

Під час дискусії **керівник Секретаріату урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Назар КУЛЬЧИЦЬКИЙ** повідомив, що вітчизняні заклади системи виконання покарань та правоохоронних органів страждають від хронічного недофінансування. Щорічні бюджетні запити, що надсилаються до Міністерства фінансів розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, на розсуд останнього істотно скорочуються, і в такому вигляді подаються до уряду, а далі – включаються у проект Державного бюджету на відповідний рік. Як наслідок – щорічно на своє утримання Міністерство внутрішніх справ та Державний департамент з питань виконання покарань отримують лише від 40 до 60 відсотків належних коштів.

Зважаючи на важливість боротьби з безкарністю за неналежне поводження, його ефективне розслідування та покарання винних, учасники конференції розробили відповідні рекомендації.